

KOMMENTARER: TRYGVE SÖDERLING

Troll i politiken

Personalen på en rysk trollfabrik i S:t Petersburg blev till en början roade när de insåg att de kunde skapa en sur kioskkö på andra sidan av jordklotet genom att sprida ett falskt rykte om gratis hot dogs i ett gathörn i New York.

Från det var steget kort till att arrangera till exempel två samtidiga gatudemonstrationer 21.5.2016 på en och samma plats i Texas, för respektive emot "islamiseringsen av USA". Detta enbart genom att elda på bägge parter med förtal och falsk information via fejkade Facebook-profiler.¹

Fenomenet *fake news* är lika gammalt som det mänskliga språket, och vi har också tidigare haft användbara begrepp för systematisk lögn- och trollverksamhet med dold agenda, till exempel *agent provocateur*. Den kommunikationsexplosion som stavas internet har ändå skapat nya nischer för propaganda – IT, informationsteknologi, är också desinformationsteknologi.

Många hoppas nu att till exempel skolundervisningen ska lyckas förmedla kritisk medie-läs-kunnighet, fostra nya generationer att genomskåda fejknyheter, robotkonton (*bottar*) och troll. Den uppgiften är i och för sig inte ny, i själva verket har mänskligheten gedigen erfarenhet av att handskas med bluffinformation. Myter, sagor, legender, rykten och religioner har alltid haft flera funktioner; en

är underhållning – vi älskar fiktioner –, en annan att skapa och kontrollera stora folkgrupper, som utan dessa myter skulle sakna "identitet". Till exempel önsketänkandet om ett liv efter döden spelar också idag en roll för en del kristna och muslimer. Trollverksamhet i offentligheten kan delas in i

- 1) religion
- 2) reklam
- 3) krig/politik.

Skickliga fältherrar har alltid förstått värdet av svalda osanningar, för användning på bägge sidor av frontlinjen. Fienden kan försvagas och den egna sidan sporras av till exempel myter om överlägsenhet och utrotning, som i *Josua 8:24–26*:

När israeliterna hade dödat alla män från Aj på öppna fältet, i öknen dit de förföljt dem, och alla till sista man hade stupat för svärdet, då återvände de till Aj och högg ner dem som fanns där. Antalet dödade den dagen, män och kvinnor, var 12 000, hela befolkningen i Aj. Josua drog inte tillbaka sin hand med den utsträckta sabeln förän alla som bodde i Aj vigts åt förintelse.

Gamla testamentet innehåller en bedövande rad av sådana manualer för folkmord; lyckligtvis visar arkeologi och historia att de flesta av just de här brutaliteterna inte ägt rum i verkligheten.

Finländare tänker kanske på skotten i Mainila i november 1939 som ett fall av *fake news* med stora konsekvenser; för vietnameser är USA:s militära

¹ Jakob Gottschaus dokumentär *Løgnfabrikken*, sänd 5.11. 2018 i YLE TV1.

angrepp i Tonkinbukten i augusti 1964 en motsvarighet. Tricket att anklaga motparten för en attack man själv inlett går ofta hem bland hemmapubliken. Också termen förebyggande krigföring har använts.

Idag har USA:s president Trump skickligt ryckt begreppet falska nyheter ur de seriösa mediernas händer genom att twitterstorma fram sin egen definition: "fake news" är enligt honom varje kommentar som innebär kritik av Trump. Alla redaktioner världen över som bedriver en någorlunda sanningsenlig journalistik kan alltså pekats ut som "folkets fiender". Väl medveten om att hans väljarbas välkomnar allt ifrågasättande av sakkunniga, intellektuella, akademiker och eliter har den nordamerikanska närhistoriens mest öppet lögnaktiga president utnämnt journalistiken som sådan till "lögnmedia".

Trollfabrikerna i Ryssland nämndes i inledningen, men det finns flera aktörer. I den lilla staden Veles i Nordmakedonien arbetade 2016 hundratals tonåringar vid minst sju trollcentra med att inför presidentvalet i USA fabricera Trump-vänliga lögnnyheter. Via reklamintäkter på Facebook kunde de tjäna femsiffriga belopp per månad på att sprida hat mot Hillary Clinton bland väljarna i USA. Varken ungdomarna själva eller deras föräldrar såg något moraliskt problem med de här fabulösa extrainkomsterna när BBC:s reporter besökte staden ("The city getting rich from fake news", 5.12.2016).

Ett annat exempel på företagsam makedonisk trollverksamhet uppmärksammades av *Dagens Nyheter* 1.3.2017: en lokal notis från Kristianstad, Sverige, om knarkare som hade utträttat sina behov i en kyrka gjordes om till ett viralt *mem* som snart delades på sidor med sammanlagt 10 miljoner följare och genererade stora klick-inkomster, sedan de skånska blandmissbrukarna förvandlats till otacksamma muslimer:

Förutom att lämna sina motbjudande kroppsvätskor överallt har migranterna skrikit islamistiska ramsor och kastat spritflaskor i golvet, i ett försök att stoppa kristna från att be till Gud. [...] När kyrkor öppnar sina dörrar för den barbariska religionen islam bjuder de också in den ideologi som anbefaller döden åt de som inte underkastar sig deras falska gud. (DN:s översättning).

I Finland dömdes i höstas Ilja Janitskin till 22 månaders fängelse och Johan Bäckman till ett år villkorligt för brottsliga övertramp i den ökända nätpublikationen *MV-lehti*. De ska dessutom betala 135 000 euro i böter. Domen är viktig som markering av att spridande av grovt förtal – både mot riktiga journalister och mot utsatta invandrare – inte kan försiggå ostraffat i all evighet.

Trollverksamhet som bedrivs av utländska aktörer är svårare att komma åt. Där är det effektivaste motgiftet att avslöja avsändaren bakom de fejkade nyhetsbitarna; den informationen talar ofta för sig själv.

L yckligtvis är de flesta trollnyheterna lätta att genomskåda – om man vill. Digitala media sprider inte bara desinformation effektivt, de ger oss också redskap för att kolla upp en uppgifts trovärdighet. Nyckeln till problemet är sällan "nyheten" i sig utan snarare detta "om man vill". Tror någon verkligen att Hillary Clinton driver en pedofilring som håller barn som sexslavar och förresten också pysslar med kannibalism? Det gjorde i alla fall en oroande mängd amerikaner, bland dem Edgar M. Welch, en 28-årig familjefar från North Carolina, som 2016 tungt beväpnad gick in och avlossade skott på den pizzeria i Washington som utpekats av fejknyhetskällorna. (När inga tecken på platsen tydde på att den konspiration – "pizzagate" – han läst så mycket om var verklighet, gav han sig frivilligt till polisen utan att orsaka dess mera skada. Kanske en "anständig populist"?)

Den avgörande frågan är alltså inte den fejkade "nyheten" i sig, utan varför folk tror på den. Där kommer vi in på faktorer som utbildning, ekonomiska ressentiment, rasistiska idébyggen och den explosivt farliga kohandeln mellan nyliberalism och högerpopulism.

Om skolelever (och vi alla) ska fostras till att genomskåda fejk på nätet, är avsändarens avsikter den viktigaste utgångspunkten. Vare sig det handlar om e-postbedragare, amerikanska extremister, ryska troll eller erotikörstande män på närmare håll. Sex, profit eller politiskt inflytande – det simmar många fula gäddor i det digitala havet.

27.1.2019